

درس های ادبی و زبانی

از

نهیج البلاغه

جلد دوم

نصرالله شاملی

فرزانه حاجی قاسمی

مقدمه ...

کتاب نهج البلاغه گردآوری سید رضی (ره) است که در فراهم آوردن آن کوشش فراوان صورت گرفته و به قوه هنر تدوین این کتاب هر کسی را نشاید تا چنین هنرمندی از خود بروز دهد. این کتاب گرچه نگاه یک متن دینی است؛ اما از ملاحظات مختلف قابل پی گیری است. اولاً این کتاب که گزینشی است ادبی، بلاغی از سخنان امام علی (ع) در چند مرحله تنظیم شده است؛ یکی از آن مراحل، ترتیب خلبه ها است و دیگر مرحله تدوین نامه و کلام آن بزرگوار و در مرحله سوم کلمات حکمت قرار دارد. نکته قابل ذکر آن است که سخنان حضرت را نمی توان به سادگی و بدون تکیه بر آراء نحوی، صرفی، لغوی و بلاغی مورد بررسی قرار داد. از نظر واژه شناسی برخی از واژگان نیاز به توضیح کامل دارند و برای دست یابی به معنای روشن باید فراوری شوند تا معنای مقصود امام (ع) حاصل شود. برخی از عبارات از چنان انجام ندرت برخوردارند که عدم سیطره بر آراء نحویان و یا عدم دقت در ترکیب عبارات می تواند خواننده را از قصد جدی امام (ع) در دلالت کلام باز دارد. تناسب کلمات و قرائن لفظی و عقلی و ترکیب های خاص نحوی و ملاحظات بلاغی و زیبایی متن و وجود آهنگ های به جا و خوش وزن و موزون و وجود هارمونیک های موسیقایی در تمام متن ها موجب دقت خواننده می شود تا از یک یا چند بار خواندن ملالی به خود راه نهد و هر بار خواندن مطلب تازه ای را بگیرد که با مطالب قبلی متفاوت است. دسترسی آن حضرت به عالم بی کران الهی و چند لایگی سخنان آن بزرگوار موجب حیرت و موجد مسرت خاطر خواننده می شود تا در جهت کسب معارف ناب دینی، اخلاق عرفانی و سلوک ربانی گام های بلندی بردارد. نهج البلاغه را گرچه یک متن دینی بدون سند دانسته اند و به آن مراجعه چندانی در فعالیت های علمی و فقهی نمی شود لکن مطالعه در مستندات این کتاب شریف قدرت چانه زنی فراوانی را در جهت به کرسی نشاندن معارف ناب الهی بالا برده است.

به علاوه ارزش افزوده متن نهج البلاغه در فراگیری متون ادبی از یک سو و در برداشتن معارف هدایت‌گر از سوی دیگر ما را در بر آن داشت که تدبیری بیاندیشیم و این متن مشکل ادبی را برای خوانندگان تسهیل کرده و در جهت عرضه کردن به میان جامعه دانشگاهی که چندان با متون پیچیده ادبی آن هم ادبیات قرن اول هجری سر و کار نداشته، نکات معنوی آن را همراه با تعلیم واژه شناسی و عبارت شناسی دنبال نماییم. بدیهی است، بحث در واژگان مترادف، مشترک معنایی، الفاظ غریب و سیدیه بر متن اجتناب‌پذیر است. بحث‌های نحوی، صرفی، اشتقاق و دلالت معنایی در این کتاب شریف اهمیت فراوان برخوردار است. لذا تصمیم گرفتیم کتابی به سبک خودآموز برای دانشجویان دوره کارشناسی باشد. در گروه‌های علوم قرآن و حدیث، فلسفه و کلام اسلامی، ادبیات فارسی و عربی به تحریر، نگارش این اثر از کلمات حکمت آغاز شد تا برای دانشجویانی که قصد تمرین بر روی عبارات نسبت به مشکل نهج البلاغه را دارند، خالی از رویکردهای مختلف فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، به آموزش متن آن هم با تکیه بر تفسیر علمی‌پردازند و این شاءالله جوانان و دانشجویان ما قدرت استفاده از متون دینی را داشته باشند. در این نهشته سعی کرده‌ایم واژه‌شناسی نهج البلاغه تنها منحصر به معنای آن نباشد زیرا تألیف نهج است و واژگانی که نیاز به تصریف و اشتقاق دارند حتی‌الامکان در تجزیه و ترکیب، آن‌ها را به روش تصریح یاد بدهیم تا دانشجوی ریشه شناسی افعال مشکل را درک کرده و اسم‌هایی که به نحوی با اسم صرف اشتقاق سر و کار دارند به اسم آغازین و ریشه ثلاثی مجرد حتی المقدور برگردند.

در ترکیبات نحوی و بلاغی نیز تا آن جا که امکان داشته تنها به کتاب رجسته نحوی یا بلاغی اشاره کرده‌ایم و از بسط نکات نحوی و بلاغی که موجب ملالت مخاطبان می‌شود پرهیز نموده‌ایم. در بخش توضیح معنا سعی شد از شرح‌های نهج البلاغه استمداد گردد؛ لیکن بنابر تمرکز روی یک منبع خاص (شرح نهج البلاغه میثم بحرانی ره) کمک گرفته‌ایم و بر آن شروح نیز مطالبی را افزوده‌ایم. افزایش این مطالب بیشتر اوقات به زبان شناسی خاص نهج البلاغه منجر گردید. گرچه نامی از اصطلاحات پیچیده زبان شناسی و موضوعات آن نبرده‌ایم؛ اما اشارت کردن به سخنان امام (ع) چاره ما را به آن طرفی هدایت کردند که به‌طور مستقیم از آن متن ایمانی بتوانیم بهره‌های لازم را دریافت کنیم.

آنچه داستان نهج البلاغه را در پس پرده غربت در میان مسلمان به‌ویژه شیعیان آن امام مظلوم نگه داشته و آنان از محتوای این بحر بی‌کران از معارف الهی و بشری غافل‌اند، کسانی هستند که خود را

در حبس فقه و اصول نگه داشته و از فقاہت کلام امام (ع) و غور در اصول معارف الهی و بشری غافل اند و صدها سال است که بشریت را از این گنج پنهان معرفتی و این چراغ روشنی بخش محروم کرده اند. البته غفلت از این امر نداشته باشیم که سخن آن حضرت در قالب ادبیاتی جای گرفته که باید در چند مرحله فراوری گردد تا سهل الوصول برای اذهان ضعیف نسل‌هایی شود که دل به مظاهر طبیعت و صنعت ساخت بشرهایی سپرده‌اند که خود کمترین شناخت صحیحی از ماهیت و هویت انسانی خود ندارند. نهج البلاغه غیر از آنکه شما را به سفرهای دور و دراز نفس و حقیقت انسانی‌مان می‌برد؛ در پس اعماق این وجودهای بکر و کشف نشده ما را در فرودگاه دل‌مان وارد و از آنجا با سفینه روح که می‌توانم با آن به معراج رویم و از ملائک پرکشیم و بالاتر رویم، آشنا می‌گرداند.

نصراله شاملی

(عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان)

فرزانه حاجی قاسمی

(دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه اصفهان)